

Almanya’da yeni nesil Türk sanatçılar ve hayali vatan: Türkiye

Şafak ERKAYHAN*, Ayla ÖDEKAN

İTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Doktora Programı, 34437, Taşkışla, Taksim, İstanbul

Özet

Özellikle 20. yüzyılda dünyada hız kazanan göç hareketleri milyonlarca insanı kıtalar ve ülkeler arasında yer değiştirmeye zorlamış, kendi ulus devletleri dışında yeni bir ülkede yaşam kuran bu insanlar zaman içinde yeni nesillerin de yetişmesiyle yeni kimlikler kazanmaya başlamışlardır. Bugün Almanya Türkleri’nin de dahil olduğu bu göçmen grupları modern diasporik kimlikler olarak tanımlanmakta ve kendilerine özgü kültürel bir yapı göstermektedirler. Göç araştırmalarında bu olgular çeşitli yönleriyle incelenmekte, ortaya yeni kuramlar konmaktadır. Bu kuramlardan birisi de göç eden kişi ve toplulukların bir süre sonra “ana vatanları”nı gerçekte olduğu şekliyle değil, belirli yönleri ile hatırlamaları, kurgulamaları ve yeniden ‘hayali vatan’ olarak üretmeleri üzerine- dir. Mekân ve insanlar arasındaki mesafe, gerçekliğin yerine hayal etme ve fantezi dünyasını öne çıkarmaktadır. Ayrıca her toplum kendi hayal etme (imagination) biçimlerine sahiptir ve bu biçimler “ana vatan” kurgusunun farklı topluluklarda çeşitli biçimlerde ortaya konmasına yol açar. Bu makalede kendileri de diasporik alanın öznesi olan, Almanya’da yetişen ikinci nesil Türk sanatçılardan Anny ve Sibel Öztürk’ün bazı yapıtları ele alınarak sanatçıların ‘hayali vatan’ bağlantılı yaklaşımları irdelenmektedir. Öztürkler yapıtlarında 1950-1970’li yıllara dair dinledikleri hikayeler ve kendi çocukluk anılarından yola çıkarak, güncel sanat uygulamaları ile köken ülkelerine, ana vatanlarına bağlar geliştirmektedirler. ‘Yeni vatan’larında ‘ana vatan’larını kurgulayarak 2000’li yıllarda göçün başlangıç yıllarını canlandıran sanatçılar, bu yönüyle aynı zamanda ikili aidiyetlerini de ortaya koymaktadırlar.

Anahtar Kelimeler: Diaspora kimliği, hayali vatan, Almanya’da Türk sanatçılar, Anny ve Sibel Öztürk.

*Yazışmaların yapılacağı yazar: Şafak ERKAYHAN. safakerkayhan@hotmail.com; Tel: (212) 441 43 48.

Bu makale, birinci yazar tarafından İTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Programında tamamlanmış olan "1960 sonrası Almanya’da Türk sanatçılar: Göç ve kültürel kimlik" adlı doktora tezinden hazırlanmıştır. Makale metni 21.05.2008 tarihinde dergiye ulaşmış, 27.11.2008 tarihinde basım kararı alınmıştır. Makale ile ilgili tartışmalar 31.03.2009 tarihine kadar dergiye gönderilmelidir.

New generation Turkish artists in Germany and imagined homeland: Turkey

Extended abstract

Especially with the growing speed of migration movements in the world in the 20th century, more people increasingly have moved between continents and countries. Today many people from different countries and nations have been living abroad and they have created new communities, which is called modern diasporas, in their hosting countries.

One of these diasporic communities is the Turkish community in Germany. In 1961 had begun workers migration from Turkey to Germany and millions of people participated these migration movements. After 46 years there is a Turkish community in Germany with more than 2,5 million inhabitants and with the fourth generations.

Researches in the cultural studies shows that diasporic communities have a special cultural structure between their homelands and new lands. Having a different cultural identity from homeland and living in a new culture they create a hybrid culture. And also, although many of people are far away for a long time from their homelands or the new generations grow up in new country, members of diasporas show a deep belonging to their homelands.

Salman Rushdie said that the people who are living out of their homelands describe their homes with an imagination which comes from their own experiences. It is not the real country they represent but the 'imagined one', also an "imagined homeland" (Rushdie, 1991). And Benedict Anderson define nations as 'Imagined Communities' (Anderson, 1993).

Today, there are many Turkish artists living and working in Germany and they are the members of the diasporic community. Also there are new generation Turkish artists who have grew up in Germany, they have had art educations in art academies of Germany and have worked actively in art scene. It is interesting to follow the themes about cultural identity in the works of art of these artists.

Two of these artists are Anny and Sibel Ozturk who grew up in Germany, educated in the State Academy of Fine Arts in Frankfurt and have been living in Frankfurt. They often thematize images and different topics about cultural identity in their works. In this article is discussed about three of their works called

"Preparations for a Journey", "Lido" and "Rear Window (story no. 6)", with the concept of 'imagined homelands'.

In the installations of Ozturks it is possible to follow the images and feelings of imagined homeland. The sisters create the scenes related with their own experiences from their childhood about Turkey and also personal memories of their parents' of Turkey from 1950's and 1970's.

First installation, "Preparations for a Journey" shows a wagon of German Railways from 1970's with a film on the window. The wagon implies to the beginning of migration movements from Turkey to Germany. In the film there are many scenes from parks, family members, and from different places, but it is not possible to understand where these scenes belong? Germany or Turkey? So, it implies to transnational communities who have create a special placement between two countries.

In the second installation "Lido" the sisters create a place where they install a tee garden and a sea local, probably from Turkey. With the decoration of the place, playing Turkish songs and showing an American film from 1950's-1960's they organise an atmosphere from that time. As the sisters say, this atmosphere comes from the stories which were narrated by their parents about life in Turkey at that time.

In the last installation "Rear Window" (story no. 6), Öztürks rebuild their aunt's room in Istanbul from 1970's with the same furniture as it was. Additionally, it is shown the image of the aunt via a projector in the room. So, they perform their own childhood memories with the personal experiences and feelings.

In the works above seems that Öztürks makes alive their 'imagined homelands' via the stories and also childhood memories from 1950-1970's. That time is also implies the beginning of the Turkish migration to Germany and beginning of a new life.

Thematizing the homeland related with the images of cultural identity and nostalgic feelings in a memory form and exhibiting their works of art in the 'new home' the artists connect their two cultural backgrounds and also imply their double belonging. So, there is a special description of 'imagined homeland' with the personal experiences.

Keywords: Diasporic identity, imagined homeland, Turkish artists in Germany, Anny and Sibel Öztürk.

Giriş

Almanya Türkiye açısından özel öneme sahip bir ülkedir. İkinci Dünya Savaşı sonrası hızla gelişen endüstrisinin iş gücü ihtiyacını karşılamayan Almanya, çeşitli çevre ve Akdeniz ülkelerinden işçiler getirterek bu açığı kapatma yoluna gitmiş, 1961 yılında Türkiye ile de yapılan işçi alım anlaşması sonrasında Türkiye’den Almanya’ya büyük bir işçi göçü başlamıştır. Başlangıçta geçici olacağı planlanan bu göç, süreç içerisinde Türkler’in Almanya’da yerleşerek bugün sayıları 2.5 milyonu aşan bir kalıcı toplum oluşturmalarına neden olmuştur. Bugün dördüncü nesil Türkler’in yaşadığı Almanya’da iki ülkenin de kültürel öğelerini harmanlayarak kendine özgü bir yapı oluşturan, Faist (2003)’ün deyiimiyle “ulusaşırı toplumsal alanlar” olarak adlandırılan bir topluluk söz konusudur.

Kimilerince “üçüncü alan”, “rizomatik alan” ve “diasporik alan” şeklinde nitelendirilen ulusaşırı alanlar, ulus devletlerin sınırlarını aşan bir düzlemde ortaya çıkan ve süreklilik arz eden toplumsal ağları ve ilişkilerin bütünü ifade eder “ (Faist, 2003).

Göç sonrası yaşanan süreçte göçmenlerin kimlikleri, bu iki kültürden öğeler ve güncel etkileşimler ile yeniden yapılanmakta ve ortaya yeni ve heterojen kimlikler çıkmaktadır. Modern diasporik özne olarak adlandırılan ve diasporada yarattıkları kendilerine özgü kültürel alanlarda hareket eden göçmenler, “eski ülke” ve “yeni vatan” arasında melez kültürler üretmekte; bu arada çifte, hatta çoklu kimlikler geliştirmektedirler.

Bir yandan ana vatanlarına diğer yandan yeni vatanlarına aidiyetleri ile biçimlenen bu kimlikler, sanatta da yansımaları bulmuştur. Bugün Almanya’da “Almanyalı Türkler”, “Almanya Türkleri”, “Türk-Almanlar” ya da “Türk kökenli Almanlar” şeklinde adlandırılan yeni nesiller yaşarken; bu nesilden Türk sanatçıların yapıtlarında ‘ana vatan’ temasının çeşitli şekillerde irdelendiği izlenebilmektedir.

Çalışmada yöntem olarak sanat yapıtları ile sosyolojik olarak göç araştırmaları çerçevesinde

ortaya konan teoriler karşılaştırılmakta ve toplumsal, kültürel dönüşümlerin sanata yansımaları irdelenmektedir. Ele alınan teorilerden birisi göç hareketleri sonrası ortaya çıkan diasporik kimlikler, ulusaşırı toplumsal alanlar ve bunlara ait özelliklerin yapıtlardaki öğelerde takip edilmesidir. Diğer ise yine sosyolojik olgular olarak ortaya konan, göçmenlerin ana vatanlarına bağlarının ne şekilde geliştiği ve bu alanda üretilen ‘hayali vatan’ kavramının sanat yapıtlarında izlenmesidir. Karşılaştırma yapılırken hem sanat yapıtları değerlendirilme yoluna gidilmekte hem de kendileri de diasporik kimliğe sahip göç kökenli kişiler olan sanatçıların bu konudaki görüş ve tutumları dikkate alınmaktadır.

İki ülke arasında sınırları aşan bir alan

1970’li yıllara ait bir tren vagonu. Basit konstrüksiyonlu boş bir vagon. Vagonun penceresinde gerçek ile hayal arası yansımaya yaratan bir film izlenir. Sözü edilen vagon, Frankfurt’ta yaşayan Türk kökenli iki sanatçı kız kardeş Anny ve Sibel Öztürk’ün *Bir Yolculuğa Hazırlıklar* (*Preparations for A Journey*) adlı enstalasyonlarıdır (Şekil 1).

Anny ve Sibel Öztürk’ün ailesi 1972 yılında gazeteci olarak Almanya’ya göç etmiştir; bu sırada Anny iki yaşındadır, Sibel ise üç yıl sonra Almanya’da doğmuştur. Frankfurt Devlet Güzel Sanatlar Akademisi’nde güzel sanatlar eğitimi alan kardeşler, bugün Almanya’da aktif olarak sanat yaşamlarını sürdürmektedirler. Genellikle ortak yapıtlar gerçekleştiren Öztürkler, köken ülkeleri Türkiye’yi sıklıkla yapıtlarına konu etmektedirler.

Sanatçılar söz konusu enstalasyonlarında 1960 ve 1970’li yıllardan Alman Demiryolları’na-Deutsche Bahn- ait bir vagonu gerçekçi bir biçimde Almanya’da bir sergi mekanında yeniden kurmuşlardır. Vagonun penceresinde, babalarının 1972 yılında Almanya’ya gidişinden itibaren çektiği sekiz amatör film gösterilir. Farklı kısa filmlerin montajından oluşan bu film aile üyeleri, parklar, çeşitli mekanlar gibi farklı görüntüleri düzensiz ve karışık bir sıralama ile yansıtır;

Şekil 1. Bir Yolculuğa Hazırlıklar, 2001, enstalasyon

filmin çekildiği yer belirsizdir, trenin geçtiği yerin Boğaz mı yoksa Neckar mı olduğu sorusu belirsizdir.

Bu vagonlar 1960 ve 1970’li yıllarda göç hareketine katılan yüz binlerce Türk işçisini Almanya’ya taşıyan, aynı zamanda ana vatani yeni vatana bağlayan mekânlardır. İşçiler gibi Anny ve Sibel’in ailelerinin de yaşadıkları geçmişe dahil olan bu imgeyi sanatçılar, ana vatana olan fiziki bağlantının ve göç geçmişinin bir sembolü olarak kurgularlar. Diğer yandan sanatçılar gösterilen filmde “belirli bir yer”e gönderme yapmayan, iki ülkeyi de çağrıştıran ancak birbiri içine geçen görüntüler ile bir anlamda sınırları belirsizleştirmekte, “ulusaşırı toplumsal alanlar”a bağlantı kurmaktadır. Söz konusu seyahatler, göçmenler için iki ülke arasındaki yolculuklara olduğu gibi, aynı zamanda iki kültür arasında ruhsal olarak da gidiş gelişlere işaret ederler; kurgulanan mekân, vagon yoluyla gerçekliğe dayandığı kadar gösterilen film ile hayal ve yanılsamaya, belirsizliğe de bağlanır. Bu yönüyle sanat yapıtı, metaforik göndermeleri ile “ulusaşırı toplumsal alan” ya da “diaporik mekan”ı sanatsal ifade yoluyla görselleştirmektedir.

Cohen (1997), diaspora fikri ile doğdukları alanların (ya da hayal edilen doğum yeri) dışında

yerleşmiş olan tüm diasporik toplumların, çoğunlukla dil, din, adet ya da folklorda derinde saklı bir kavram olarak “eski ülke”ye, her zaman bağlılık içinde olduklarını belirtir. Bu bağ, kuvvetli ya da zayıf olabilir, belirli bir olay ya da tarihsel bir dönemle ilgili olabilir, fakat bir üyenin diasporik topluma bağlılığı, onların geçmiş göç tarihi ve benzer bir geçmişe sahip olan diğer kişiler ile ortak etnisiteye (co-ethnicity) sahip olma hisleri, açıkça bir bağlantının kabul edildiğini ispatlar.

Bugün diasporik toplumların çoğunluğunun yeni vatanlarında kalıcı oldukları ve ana vatana dönüş mitinden uzaklaştıkları anlaşılmaktadır. Bununla birlikte göçmenlerin ve sonraki nesillerin ana vatanlarına bağlılıkları çeşitli şekillerde, farklı imge, sembol ve kurgular ile devam etmektedir. Ohliger (2003) ulus devlet içinde etnik ulusal (ethno-national) azınlıkların genellikle çoğunluk halkı ile belli özellikleri paylaştığını belirtir. “Bu durum, onları çoğunluğa bağlarken kendi ana vatanlarının ortak etnik (co-ethnic) üyelerinden ayrı kılmaktadır. Diğer yandan, “öteki” özellikleri onları açıkça çoğunluk halkından ayırmakta ve ana vatana köprüler kurmaktadır” (Ohliger, 2003).

Bir Yolculuğa Hazırlıklar adlı enstalasyonda 1960'lardan itibaren yaşanan göç hareketi ve sonrasında bu ülke sınırlarını aşan iki yönlü yaşam alanlarına ve unsurlarına bağlantı kurulmaktadır. Göçmenler ne o ne bu ülke sınırları içinde yerleşmekte, ikisini de aşan, ancak ikisinden de özellikler taşıyan bir üst alanda konumlanmaktadır. Aynı şekilde enstalasyonun adı da bir yolculuğu belirtmekte ancak yolculuğun yönünü açık bırakmaktadır. Sanatçılar vagon yoluyla hayali vatana bağlanan ortak göç geçmişine ve film yoluyla hayali vatana dair imgelere işaret etmektedirler.

Hayali vatan

Küreselleşmenin etkisiyle giderek daha çok insanın sürekli ülkeler arasında hareket ettiği ve ulus devlet sınırlarının giderek daha çok aşındırıldığı son dönemlerde, ulus devlet ve ulusçuluk kavramları en çok tartışılan konulardandır. Kendi ulus devleti sınırları dışında yaşayan ve süreç içerisinde göç ettikleri ülkede kalıcılık arz eden topluluklar, ulusçuluk kavramını değişime uğratmaktadırlar.

Son yıllardaki kuramlar yeni ve önemli başlıkları tartışmaya açmaktadır: örneğin, gittikçe daha çok insan ana vatanından uzakta yaşamaya başlamakta, mekanlar, insanlar ve kültürler arasına mesafeler girdikçe bu süreçte hayal etme ve fantezi için bir alan oluşmaktadır; vatana dair film, roman, mektup ve uzakta kalmış anılarla canlandırılan bu alanda seçici bellek harekete geçmekte ve ana vatanın gerçekliğinden ziyade “hayal edilen” bir vatan kurgusu oluşmaktadır.

“Hayali Cemaatler” şeklinde tanımlamasıyla ulusal aidiyet konusunu bu çerçevede ilk tartışmaya açanlardan birisi Anderson’dur (1993). Anderson sadece vatanları dışında olanların vatanları ile aralarında geliştirdikleri bağın değil, aynı zamanda bir ulusun üyeleri arasındaki bağın da ‘hayali’ olduğunu ileri sürmektedir. Ulus “hayal edilmiş bir siyasal topluluk” olarak tanımlayan Anderson’a göre, “Ulus, kendisine aynı zamanda hem egemenlik hem de sınırlılık sahibi olan hayal edilmiş bir cemaattir. Hayal edilmiştir, çünkü ulusun en küçük üyeleri bile diğer üyeleri tanımayacak, onlarla tanışmaya-

cak, çoğu hakkında hiçbirşey işitmeyecek, ama yine de her birinin zihninde toplumlarının hayali yaşamaya devam edecektir. Ulus bir topluluk, bir cemaat olarak hayal edilir; çünkü her ulusta fiilen geçerli olan eşitsizlik ve sömürü ilişkileri ne olursa olsun, ulus daima derin ve yatay bir yoldaşlık olarak tasarlanır.”

Anderson, hayal edilmiş toplulukları ayakta tutan en önemli faktörün basılı medyanın rolü olduğunu belirtirken, gazeteler gibi yaygın medya üretiminin ulus devletin sakinleri tarafından eş zamanlı okunmasının paylaşılan yaşamlar hissi verdiği üzerinde durur (Anderson, 1993).

Appadurai (2005)’da medyanın önemine değinerek medya yoluyla yaratılan imgelerin etkisi ile bugün hiç olmadığı kadar çok sayıda insanın hayal gücü (imagination) ile oluşan beklentilere dayanarak göç hareketlerine katıldıklarını belirtir. “Hayal etme”nin önemli gücüne dikkat çeken Appadurai, tüm toplumlarda hayal etmenin belirli formları olduğunu vurgular; rüyalar, şarkılar, fanteziler, mitler ve hikayeler formunda beliren “hayal gücü” (imagination) her toplumun ayrılmaz bir parçasıdır (Appadurai, 2005).

Bu durumda hayal gücü, bir yandan insanların karar mekanizmalarında etkili olarak göç hareketlerine katılmalarında etken olmakta, diğer yandan uluslara aidiyet hislerinde de sözü edilen formlar aracılığı ile önemli bir rol oynamaktadır.

Kaya (2000) diasporada hayali vatana bağlılığın başka bir yönüne dikkat çeker ve “ulus” aidiyetinin, kendilerini yabancı bir topluluk içinde bulan göçmenler için ayrı bir önem kazandığını vurgular. “Diasporik milliyetçiliğin şekillendiği bu ekseninde, ana vatanda yaşanmış olan geçmiş, özel bir öneme sahiptir. Ana vatanda tecrübe edilen geçmiş yaşantılar, diasporada özne tarafından yeniden işlenerek ‘hayali vatanların’ oluşturulması sürecinde etkin bir rol oynar.

Diaspora ile ana vatan arasında kurulan hem gerçek hem de sembolik bağların gücü artmıştır. Diasporik kimliği oluşturan özne, aynı zamanda içinde yaşadığı ulus devletin kendi üzerinde kur-

duğu baskıcı hegemonyayı parçalama şansına sahip olmuştur. Diasporik kimlikle oluşturulan ‘hayali vatanlar’ yapısal dışlanmaya karşı bir sübap olma özelliği de gösterirler. Cohen’in (1997) de belirttiği gibi günümüzde diasporalar daha çok hayali bir eksenle oluşturulurlar” (Kaya, 2000).

Bu durumda diasporada yaratılan hayali vatanlar, ana vatana kültürel bağları canlı tutmakta ve bunun için kendi sembollerini ve anlatım dilini oluşturmaktadırlar. Sosyal ve kültürel alandaki bu dil, sanat alanında da yer etmiş ve diasporik kimliğe ait öğeler sanat yapıtlarına yansımıştır.

Anny ve Sibel Öztürk’ün çalışmalarında oluşan ‘hayali vatan’ın, ailelerinden dinledikleri Türkiye’ye dair hikayeler, -ki bunlar 1950 ve 1960’lı yılların Türkiye’si’dir- ve de kendi çocukluklarından belleklerinde kalan imgelere dayandığı ve nostaljik bir yaklaşım gösterdiği izlenmektedir.

İki kardeşin birlikte gerçekleştirdikleri projelerden birisi, 2005 yılında “Der neue Orient” (Yeni Doğu) adlı sergi kapsamında, Kunsthalle Düsseldorf’ta gerçekleştirdikleri “Lido” adlı sergileridir.

Sergi iki bölümden oluşmaktadır; ilk bölümde sanatçıların anılarından çeşitli kesitleri, hikayeler halinde aktardıkları çizimleri izlenir. Bu hikayeler, çoğunlukla iki kardeşin anne babalarından dinledikleri Türkiye’ye, yani ailenin 1970’li yıllardaki göçleri öncesi 1950’li ve 1960’lı yılların Türkiye’si’ne dair hikayelerdir. Sanatçılar bu hikayelerden kesitleri çizimlere aktardıkları gibi metin olarak da çizimlerin üzerine ya da yanına yerleştirmekte, resim ve metinler birbirini tamamlamaktadır.

Sergi alanında çizimlerin olduğu alan takip edildiğinde bir kapıya varılır; kapının üzerinde ışıklı “Lido” yazısı asılıdır ve kapının solundaki metinde “bir yer’e dair anılardan bahsedilir. Metin, deniz üzerindeki Türk tatlı dükkanları, dondurma, açık hava sinemaları, bir büyükbaba, yazın çocuk olmak gibi konulardan bahseder. Bunlar bellekteki anılardan seçilen belirli parçalardır (Şekil 2).

Şekil 2. Lido, 2005, çizim ve hikâye metinleri

Kapıdan içeri girildiğinde ise metinde tasvir edilen yerin canlandırıldığı bir enstalasyonla karşılaşılır (Şekil, 3, 4). İçerisi karanlık ve sıcaktır, ağustos böcekleri öter, havayı çeşitli kokular doldurur. 1950’li yılların sonlarından bilinen renkli balon ışıklar ile aydınlatılmış bir yol yeşil bir çay bahçesinden geçerek ahşap bir platforma varır, deniz üzerinde ay görülür, platformu neşeli renklerde fenerler aydınlatır. Bu sırada uzakta, 1950 ve 1960’lı yıllardan eski Türk şarkıları çalar. Platformun üzerindeki ekranda eski Hollywood filmleri “Roman Holiday” ya da “Houseboat”tan sahneler izlenir.

Şekil 3. Lido, 2005, enstalasyon

Enstalasyon mekanına adım atan izleyici kendini belirli bir yer ve zamanda, bugünden tamamen farklı bir atmosfer içinde bulur. Canlandırılan dönem sanatçıların kendi yaşadıkları değil, anne ve babaların kendi gençliklerinde Türkiye’deki yaşadıklarının bir aktarımıdır. Ailele-

rinin ana vatanlarına dair anlattıkları hikayelerden yola çıkarak iki kızkardeş kendi yorumları ile hayali bir mekan yaratmışlardır.

Şekil 4. Lido, 2005, enstalasyon

1950’li yıllara bağlantı kuran balon ışıklar, film, müzik gibi imgeler ile belirli bir zaman dilimine bağlantı kurulurken; yine mekânla ilgili bir belirsizlik söz konusudur. Hayali mekân, tam bir gerçeklik içinde kurgulanmaktan ziyade bir atmosfer ve bir his yaratma eğilimindedir. Bu şekilde sanatçılar dinledikleri hikayelerden edindikleri hisleri kullanarak oluşturdukları hayali mekanlarında, izleyiciye de kendi yaratı gücü ile tamamlayabilecekleri bir kurgu sunmaktadırlar. Sanatçılar amaçlarını “biz belli bir atmosferi hayal edilebilir, hissedilebilir yapmak için mekâna bazı işaretler koyduk” şeklinde özetlemektedirler. İzleyici okuduğu hikaye metni sonrası, mekandaki müzik, koku ve sunulan imgeler yoluyla metinle bağlantı kurmaya girişecek, edindiği algılamayı kendi anıları ve yaşam tecrübeleri ile ilişkilendirerek yorumlayacaktır. İzleyici için sergide gerçek, kişisel yaşanmışlıklarının mı, yoksa hayali bir hikaye canlandırmasının mı yer aldığı belirsizdir; tahmin edilebilir, hayal edilebilir ya da hissedilebilir bir atmosfer söz konusudur.

Ana sergi “Der neue Orient” (Yeni Doğu) teması kapsamında sanatçılar kendilerini şu şekilde yorumlarlar:

“Eberbach, Offenbach ve İstanbul arasında yer alan bizim Doğumuz -Orient- bize kültürel dün-

yalar arasında uzanan birçok mekân sunuyor. Bu konuda bizim de bazı söyleyeceklerimiz olduğuna inanıyor ve bunu gösteriyoruz. Biz doğru tarafta olduğumuzu hayal edecek kadar Alman ve bunun üzerine gülebilecek kadar Türk’üz” (Frangenberg, 2005).

Hayali kurgular sanatçılara kültürel kimliklerine ait çeşitli imgeleri bir arada kullanma imkanı sunmakta ve sanatçıların belleklerinden seçtikleri bazı anıları kullanarak, sınırları aşan yaklaşımları öne çıkarmaktadır.

Hindistan’dan İngiltere’ye göç etmiş ve yaşamını Londra’da sürdüren bir yazar olarak Salman Rushdie (1991) diasporada yaşatılan ve yansıtılan ana vatanın gerçekliği dışında, kişinin kendi seçiciliği ile oluşturduğu, vatanın hayal edilmiş bir versiyonu olduğunu belirtir. Ana vatani dışına çıkanların kaybetme, hatırlama ve geriye bakma hisleri içinde yaşadıklarını belirten Rushdie, ancak geriye bakıldığında vatana karşı yaşanan fiziksel yabancılaşmadan dolayı kayıpların tam olarak geri çağrılmayacağını ve bu nedenle tasvir edilenin gerçek köy ve kentler değil, görünmeyen bir versiyon, hayal edilen bir ana vatan, akılda kaldığı şekliyle bir Hindistan olacağını aktarır.

Londra’nın kuzeyinde pencereden farklı bir kent sahnesine bakıp, kâğıtta hayal ettiği Hindistan üzerine yazarken asıl yaptığının bir anının romanını, kendi Hindistanı’nı yazmak olduğunu belirten Rushdie, “benim Hindistan’ım milyonların yüzlerce olası hayali versiyonundan sadece bir tanesi” demektedir.

Yazar, Hindistan dışında yaşayan yazarların oradaki dünyayı yansıtmalarını kırık aynalarla meşgul olmaya benzetir, aynanın bazı parçaları kayıptır ve bu kayıp parçalar yazılara yansımayaacaktır. Diğer yandan Rusdie kırık bir aynanın aslında kusursuz olanı ile aynı değerde olabileceğini belirtir; anıların parçalanması onları daha belirginleştirmekte, arkeolojide bulunan kalıntılar gibi, kırık parçalar daha da önem kazanarak parçalardaki semboller ve önemsiz görünen şeyler daha görünür olmakta ve kutsallaşmaktadır (Rushdie, 1991).

Anny ve Sibel'in çalışmalarında bu hatıralara ait parçaların sık sık yer ettiği ve bazı detayların öne çıktığı görülür. İki kardeşin çocukluklarına dair anılarını, dolayısıyla 1970'li yıllarda kalan hayallerindeki vatanlarını canlandırdıkları diğer bir işleri, 2004 yılında, Karlsruhe Badischen Kunstverein'da gerçekleştirdikleri *Arka Pencere (hikaye no.6)/Rear Window (story no.6)* adlı enstalasyonlarıdır. Sanatçılar bit pazarları ve eski eşya satan dükkanları dolaşarak çeşitli eşyalar toplamışlar, İstanbul'da yaşayan ve birkaç yıl önce ölen teyzelerinin, 1970'li yıllarda Bakırköy'deki evinin bir odasının aynısını, bir köşede divan, duvarında asılı tablo, halı, koltuk, masa, kilim ve perdelerine kadar gerçeğe uygun şekilde galeri mekanı içine kurmuşlardır (Şekil 5, 6, 7).

Şekil 5. *Arka Pencere (hikaye no.6)*, 2004, enstalasyon

Odanın içi karanlık ve çok sıcaktır, dışarıdan ezan okuyan müezzinin, insanların, arabaların sesi gelir (Anny ve Sibel bu ses kaydını İstanbul Bakırköy'deki o sokağa giderek bizzat yapmışlardır), pencereye geçen arabaların far ışıkları vurur, odada deniz, naftalin ve yemek kokuları vardır, oda sıcak ve nem yüksektir. Sanatçılar sıcaklık, ses ve kokuları da enstalasyonlarında kullanarak kendi yaşadıkları hisleri tam olarak izleyiciye aktarmaya girişirler. Anny anılarında kalan bu zamanı şöyle hikaye eder ve sergi mekanının dış kısmına asar (Şekil 5) :

“Oda karanlık ve çok sıcak. Teyzemin birkaç metre ötede katlanan koltukta uyuduğunu görmek için gözlerimi açmama gerek yok. Kokusu-

nu alıyorum. Sirke kokuyor. Bu geceleri gelen sivrisineklerden koruyor, sinekler tüm evde açık duran camlardan giriyorlar. Güneş bataklı çok zaman olmasına rağmen hava soğumuyor....

Uzaktan bir ses ya da bir şarkı. Biliyorum bu kulaklarımın alışık olmadığı ses beni uyandırdı. Bu bir “ezan”. Bu bir hocanın bir caminin minaresinde en yukarı çıkması ve yüksek sesle dua etmesi demek...

Konsantre olursam daha çok ezan sesi duyabili-
rim. Her semtte bir ses yükseliyor ve
İstanbul'da çok semt var...

En yüksek ses bizim semtten, Bakırköy'den geli-
yor ve beni uyandırıyor. Hoşuma gidiyor. Ses-
lerle kent üzerinde uçarak dolaşıyorum ve bu
sırada kolayca uykuya dalıyorum...

Hepimiz büyük masada oturmuş kahvaltı eder-
ken kapı çalıyor. Annem kalkıyor ve kapıya gi-
diyor. Birkaç saniye sonra teyzemi çağırıyor.
Annem biraz üzgün. Yavaşça merakla kapıya
gidiyorum. On bir yaşında bir kız. Biraz üzgün
görünüyor. Elbisesi kirli. Aynı saçları gibi. Ete-
ğini çekiyor ve iç çamaşırını aşağı indiriyor.
Gördüğümü anlamıyorum. Onun üzgün yüzüne
şaşkın bakıyorum. Üzgün bakışlı sevimli bir kız.
Fakat elbisesi altında bir erkek. Annem gibi geri
çekiliyorum ve teyzemin ona para verdiğini du-
yuyorum. Operasyonu için para biriktirdiğini
söylüyor ve teşekkür ediyor sessizce ...

Eberbach'ta bahçemizde geçen yaz şişko bir
turtul bulmuştum. Ailem onu korumama izin ver-
mişti gülererek.

Turtulu yemek masasında büyük bir salata yapra-
ğı üzerine koymuştum yatmadan önce. Ertesi
sabah yok olmuştu. Annem ve babam kızgın gö-
rünüyor. Babam tül üzerine baktı, orada bir
kelebek duruyordu, turtulum bir kelebeğe dönüş-
müştü.

Dışarıda bir kadın bir ekmek, bir kutu yoğurt ve
yarım kilo tuz ismarlıyor ve bizim camımızın
önünden aşağı bir sepeti salıyor.”

Şekil 6. Arka Pencere (hikaye no.6), 2004, enstalasyon

Şekil 7. Arka Pencere (hikaye no.6), 2004, enstalasyon

Lido adlı enstalasyondan farklı olarak bu çalışmada Öztürkler kendi anılarından yola çıkarlar. Ağırlıklı olarak çocukluk döneminde Türkiye’de bulunduklarında onlara Almanya’daki yaşamlarından farklı görünen olaylar öne çıkmaktadır. Gerek Türkiye’nin iklim farklılığı gerek oraya has olan kokular-deniz, kahve, sirke, naftalin kokuları- gerekse ezan, insanların farklı yaşam tarzları, pencerelerden sarkıtılan sepetlerle yapılan alışverişler gibi detaylar ana vatana dair imgeler olarak yapıtlarda yer etmektedir.

«Mesela teyzemizin odasını yaptığımızda, evet ezan sesi vardı, evet Türk kokuları vardı, ama o hatırayla ilgili. Teyzemin evinde uyuyoruz, akşam ezan sesine Sibel korkarak uyanıyor, o hisler. O zamanlar tabii küçükken sıcak, biz deniz kenarını istiyoruz ama İstanbul’da akrabalarda, ailelerde bir hafta kalıyoruz onları görmek için.... Şimdi seneler geçmiş, teyzemiz öldükten sonra gidemiyoruz İstanbul’a, çünkü göreceğimiz fazla kişi yok öyle, hemen Marmaris’e gidiyoruz ve şimdi onları özliyoruz. Ah keşke olsa yine o divanın üzerinde uyusak, o sesleri duysak, o sıcak, o kokular diye diye o hatıraları geri getirmek için kendimize bir oda yapıyoruz, şimdi düşüncemizde İstanbul’a gitmek istersek odanın içine giriyoruz... » (Öztürk ve Öztürk, 2005).

Öztürkler 2000’li yıllarda Almanya’da 1970’lerde Bakırköy’deki bir evi gerek görsel gerek hissedilen özellikleri ile canlandırarak çocukluklarına yolculuk yaparlar. Mekan olarak bugünün Almanyası’nda canlandırılan oda yoluyla açıkça hayali vatan Türkiye ve ona dair hislere bağlantı kurulmaktadır. Öztürkler’in hayali vatani daha çok nostaljik ve özlem taşıyan bir yaklaşım gösterir. Söz konusu olan ülke gerçekleri, politika, sosyal durum vs. değil, ana vatandan belleklerinde yer eden kişisel tecrübe ve duygulardır.

Sonuç

Sonuç olarak Anny ve Sibel Öztürk’ün buradaki üç yapıtı Almanya’ya Türk göçü kapsamında değerlendirildiğinde, ilk olarak çalışmaların işaret ettiği dönemin 1960 ve 1970’li yıllara, yani göçün başlangıcına uzandığı izlenir. Bu yıllar yüz binlerce Türk işçisinin olduğu gibi Öztür-

kler’in ailesinin de vatanlarından ayrıldıkları ve Almanya’da Türk diasporasının oluşmaya başladığı dönemdir. Bir anlamda yapıtlar köken ülkeye ve ana vatandan kopmaya bağlantı kurmaktadır.

İkinci olarak ana vatana bağın çeşitli imgelerle temsil edildiği izlenir. Ana vatanda kalan yaşamın aileden hikayeler olarak dinlenmesi ve kendi çocukluk anıları, sanatçıların hayal güçleri ve bellekleri ile birleşerek bu imgeleri oluşturmaktadır. Burada öne çıkanın Almanya’dan farklılık gösteren mekanlar (çay bahçeleri, deniz üzerinde dondurmacılar, içinde divanı, kilimleri ile odalar), dini değerler (ezan sesi), iklim ve çevre (sıcaklık, sivrisineklerin çokluğu, deniz kokusu, naftalin ve sirke kokuları), insan davranışları (camdan aşağı sarkıtılan alışveriş sepetleri, sokakta oturan taksi şoförleri) gibi çeşitli konular olduğu görülmektedir. Bu gibi pek çok imge ‘hayali vatan’a bağlantı kurmakta, aynı zamanda kuvvetle sanatçıların aidiyetlerine vurgu yapmaktadır. Bu güçlü aidiyet, sanatçıların bugünün Almanyası’nda, sık sık çeşitli galeri, müze ve fuarlarda kültürel kimliklerini ortaya koyan bu yapıtları sergilemeleri ve söylemleriyle de kendisini göstermektedir.

Üçüncü olarak altı çizilen bir konu ise iki ülke arasında özel bir alanda konumlanmadır ki, bu da uluslararası toplumsal alanlara işaret ederek sanatçıların sınırları aşan kimlik ve çifte aidiyetlerine işaret etmektedir.

Bugün 46 yıllık göç süreci sonrası geline nokta üyelerinin, sahip oldukları iki farklı kültür ve küreselleşme hareketinden beslenerek geliştirdikleri, özgün kültürel kimliğe sahip bir Türk toplumu mevcuttur. Anny ve Sibel Öztürk de bu toplum içinde yetişen ikinci nesilden gençler olarak sanat yapıtları üretmekte, bu yapıtlarda sanatçıların kültürel kimliklerinin önemli bir parçası olan ‘hayali vatan’ları sık sık yer etmektedir.

Kaynaklar

Anderson, B., (1993). *Hayali Cemaatler. Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*, Metis Yayınları, İstanbul.

- Appadurai, A. (2005). *Die Kraft der Imagination*, in Eryılmaz, A., ed. *Projekt Migration: Ein Initiativprojekt der Kulturstiftung des Bundes*, DuMont, 795-796, Köln.
- Cohen, R., (1997). *Global Diasporas. An Introduction*, University of Washington Press, Seattle.
- Faist, T., (2003). *Uluslararası Göç ve Ulaşırı Toplumsal Alanlar*, Bağlam Yayıncılık, İstanbul.
- Frangenberg, L., (2005). *Email-Interview Anny und Sibel Öztürk und kunstaspekte, Ausstellungsprojektes "Lido" in der Kunsthalle Düsseldorf*. Nov./Dez. 2005, *Kunsthalle Düsseldorf*. Nov./Dez.2005, <http://www.kunstaspekte.de/z-oeztuerk-dis/> (20.01.2007)
- Kaya, A., 2000. *'Sicher in Kreuzberg'.Berlin'deki Küçük İstanbul. Diyaspora'da Kimliğin Oluşumu*, Buke Yayınları, İstanbul.
- Ohliger, R., (2003). *Minority Existence in Twentieth-Century Central and Eastern Europe: Between Self and Other ?*, in Münz, R. and Ohliger, R. eds., *Diasporas and Ethnic Migrants. Germany, Israel and Post- Soviet Successor States in Comparative Perspective*, 37-55, London, Portland.
- Öztürk, A. ve Öztürk, S., (2005). *Kişisel görüşme*.
- Rushdie, S. (1991). *Imaginary Homelands. Essays and Criticism 1981-1991*, Granta Books, London.